

Nr 289.

Av herr **Berglund m. fl.**, om skrivelse till Kungl Maj:t angående upplösning av sambandet mellan stat och kyrka m. m.

Vi firade nyligen den lutherska reformationens 400-årsjubileum. Därest vi den gången verkligen ville fira minnet av *reformationen*, nydaningen, frigörelsen, så kunde vi ej göra det bättre än genom att även i vår tid kämpa för nya former åt det andliga livet, för dess frigörelse från tvingande band. En sådan frigörelse måste, det är en nästan undantagslös historisk erfarenhet, innebära människans, den med ny tids krav och ideer utrustade människans frigörelse från den nedärvda organisationens tvång — d. v. s. i detta fall från kyrkans.

Luther riktade sin kamp mot den katolska världskyrkan, vilken ville lägga staten och folket under de politiskt maktlystna kyrkomyndigheternas lydno. Men han råkade själv, ehuru knappast i enlighet med sitt innersta syfte och sin tros egentliga innebörd, bli grundare av en ny politisk kyrkoorganisation, den nationella statskyrkan. Kyrkan vart på nytt en tvångsinstitution, väl ej över statsmyndigheterna — ehuru ej heller försök därtill saknats — men över folket: den höll i det härskande fåtalets tjänst de djupa leden i lydno.

Det vore brist på historiskt sinne om man blankt förnekade att närmast för Sveriges del, en ordningsmakt av denna art under hårda och upprörda tider haft sin betydelse. Den har företrätt organisationens idé, den har jämte det svenska ämbetsmannaståndets övriga fel även haft dess stora förtjänster. Prästerna ha ock i vissa tider stått som de ofrälse ståndens talemän gentemot förtryckande och statens sammanhållning hotande herrar. Men detta har ändrat sig, detta tillhör numera historien. Sedan klyvningen i samhället kommit att ej längre gå mel-

Bihang till riksdagens protokoll 1918. 4 saml. 119 häft. (Nr 289.) 1

lan adel och ofrälse utan mellan överklass och underklass, ha prästerna såsom stånd obetingat tagit överklassens parti. De ha röjt de svenska ämbetsmännens alltför vanliga benägenhet att känna sig som av naturen högermän. Ja, de ha gjort det i högre grad än ämbetsmännen inom flertalet andra förvaltningsgrenar. Ty dessa ha dock känt sig äga något att uträtta på sina poster även under en liberal, ja en socialistisk statsordning. Men prästerna ha instinktmässigt anat, att de ej kunna finna något fotfäste utanför den gamla konservativa statens rämärken.

Detta härrör däraf, att de känna sig som bärare av en föråldrad livsåskådning. Redan den jämsides med reformationen nyvaknade antika anden skakade kyrkoläran i dess grundvalar. Efter en tid av reaktion upptog sjuttonhundralets upplysningsfilosofi den farliga attacken på nytt. Vad som gav den gamla dogmatiken dödsstöten var emellertid två företeelser från vår egen tid, utvecklingsläran och den moderna religionsforskningen, speciellt den gren däraf som kallas bibelkritiken. Sedan de gjort sitt verk, är det ej som förr normalt för en människa att vara kyrkligt kristen. Tidigare var människans samvete i de flesta fall ens med kyrkans huvudläror, och hon kände det som synd att opponera däremot. Nu däremot lever kyrkan under det pinsamma intrycket att nästan regelbundet finna människans samvete i kampställning emot sig, medan hon däremot har slentrianen att tacka för kanske största delen av sina anhängarskaror.

Detta medför dels att det tvång, hon av ålder utövat, nu ej mer som ofta förr ter sig såsom ett samvetets tvång mot osedligheten, utan såsom ett osedligt tvång mot samvetet, dels att hon blir allt ivrigare att tillgripa tvånget i den mån motståndet synes farligare. Vidare är det naturligt nog, att den religiösa oppositionen skall lättast finna anhängare bland dem, som även eljes äro oppositionella, alltså bland den politiska och sociala vänstern. Kyrkan måste alltså känna en naturlig skräck för denna, och därigenom stegras den konservativa fallenhet hon ägde redan såsom statsinstitution. Hon blir på detta sätt dels en inrättning för statsunderstödd högerpropaganda med anspråk på gudomlig sanning för sin partiförkunnelse, dels en förkropppling av samvetstvångets princip.

Hur djupt oförenlig en sådan institution är med det bästa i den nya tiden, det röjer redan följande yttrande av Kant, den store idealist som ej minst vår tids kristne gärna åberopa. Han skriver i sin *Rättslära* (Avhandlingar om fred och rätt, övers. av Alf Nyman sid. 135—137):

»Då även kyrkoväsendet, vilket sorgfälligt måste skiljas från religionen, vilken såsom inre sinnesbeskaffenhet ligger alldeles utanför den

borgerliga maktens verkningskrets, . . . blir ett verkligt behov för staten, . . . så har staten väl icke rätt . . . att inrätta kyrkoväsendet efter eget skön, såsom tyckes den fördelaktigast, och att föreskriva eller ålägga sina invånare en viss trosbekännelse eller formerna för gudstjänsten, ty den saken måste helt och hållet överlämnas åt de lärare och ledare, som de själva valt sig. Statens rätt inskränker sig här till den negativa att hålla borta sådant inflytande av de offentliga lärarne på det *synliga* politiska allmänna livet, som kunde vara menligt för det offentliga lugnet . . . Vad emellertid angår kostnaderna för kyrkoväsendets underhåll, så kunna dessa av alldeles samma anledning icke påbördas staten, utan den del av folket, som bekänner sig till den ena eller andra tron, d. v. s. de måste utgöra en församlingsangelägenhet.»

Kant skiljer alltså noga mellan kyrkoväsen eller religion — en självklar skillnad, som dock ofta bortglömmes. Till följd av denna glömska inbillar man sig ofta, att kyrkans avskaffande skulle innebära religionens fall. Ett sådant antagande strider lika mycket mot förnuftet som mot erfarenheten. Det är visst icke sant, att de länder, där statskyrkan sitter fastast, äro de mest kristna. I England t. ex. finns väl en rik och förnämlig statskyrka, stolt över sina anor. Men hon har mycket ringa makt (mindre än hos oss) att pålägga andra sina ceremonier. Hon får ej upptaga skatt av olika tänkande och åtnjuter intet finansiellt statsunderstöd. Hennes präster ha ej heller samma möjlighet som våra att vid och genom sina mångfaldiga världsligt-statliga sysslor öva inflytande på folket. Sekterna räkna sammanlagt fler anhängare än statskyrkan. Ett svårt slag har statskyrkan nyligen i Storbritannien erfarit, då parlamentet strax före kriget medhann att giva lagens form åt liberalismens — den frireligiösa liberalismens — gamla krav på avskaffandet av statskyrkan i Wales. Man har också, trots all reaktion kriget medfört, hållit fast vid detta beslut i praktiken. Vad religionsundervisningen angår, så gäller det i England som en genomgående regel, att den i alla statsunderstödda skolor skall vara valfri. I de ordinära statsskolorna meddelas en religionsundervisning, som icke förkunnar någon lära speciell för någon särskild kyrka eller sekt. Visserligen medgavs för omkring 15 år sedan, att skolor med konfessionell undervisning (oftast statskyrklig eller katolsk) skulle få understöd av allmänna medel, när majoriteten i vederbörande skoldistrikt så beslöte. Men detta väckte en så våldsam harm, att på många håll skattestrejk tillgreps gent emot skolavgifterna. En av ledarne för denna skattestrejk är nu Englands statsminister. Säkerligen hade också nämnda stadgande redan varit avskaffat, om ej världskriget kommit emellan.

I Förenta staterna återigen finns alls ingen statskyrka och alls ingen religionsundervisning i folkskolorna.

Trots detta kan utan minsta tvekan sägas, att religionen är mer levande och utövar större inflytande på samhällslivet i England än i Sverige eller Tyskland, där statskyrkan äger större tvångsmakt och där konfessionell religionsundervisning är påtvungen, samt är ännu mer levande och utövar ännu större inflytande i Förenta staterna än i England. Om Förenta staterna säger den främste nu levande amerikakännaren, lord Bryce i sin *American Commonwealth* (uppl. 1911, del II sid. 781 f.):

»Det finns kyrkor överallt, och överallt i lika mängd, i städerna och på landet, i Norden och i Södern, i Nya Englands lugna vrår och i de samhällen, som sprungit upp ur marken längs järnvägslinjerna i Västern. I mången stad av måttlig storlek finner man en kyrka för vart tusental invånare. Kyrkobesöken äro nog så talrika. I städer av måttlig storlek liksom i småstäder och ute på landet påstår man att kanske hälften av den infödda amerikanska befolkningen går i kyrkan åtminstone en gång varje söndag.»

Särskilt påfallande är att, efter sakkunnigas vittnesbörd, dels de ledande kulturbärarne, dels arbetarskarorna röja en vida mer utpräglad religiositet — och ofta kristen religiositet — i England och Förenta staterna än i Tyskland eller Sverige.

Att det religiösa behovet icke dött ut, det märkes på en lång rad tidstecken. Den osunda, uppskruvade religiositet, som kriget först födde, har visserligen fördunstat, men kvar står en vida spridd och djupt rotfästad religiös sökan, framträdande både i livet och i litteraturen, både i Sverige och i andra länder. Men det är påfallande att denna religiositet — i motsats mot den religiösa känslöepidemin vid krigets början — har mycket litet med kyrkan att göra. Tvärtom röjer den motvilja mot henne. Av de två internationella skriftställare, vilkas religiöst präglade verk här hos oss på sistone väckt största uppseendet, engelsmannen H. G. Wells och tysken Walter Rathenau, är den senare likgiltig för kyrkan och den förre direkt fiendlig.

När alltså statskyrkan icke längre är någon opartisk och därför ej heller någon bärkraftig statsinstitution, när hon företräder något för det bästa i vår tid så motbjudande som samvetstvånget, när hon snarare är skadlig än gagnelig för det religiösa livet — varför vill man överhuvud hava henne kvar? Det skäl, som, utanför den lilla kretsen av hennes trognaste kärntrupp, oftast framföres är, att hon behövs som motvikt mot sekternas oupplysta och överspända religiositet. Folk behöver nu en gång

religion, säger man, och därtill en påtaglig, organiserad religion; låt oss då giva det denna religion i en så kulturell och förnuftskontrollerad form som möjligt, d. v. s. i och genom statskyrkan.

Argumentet har gjort verkan även på många, som eljest skulle vara principiella motståndare mot statskyrkan. Det är ju onekligt, att bland sekterna både hos oss och på andra håll, framför allt i Förenta staterna, uppträtt många förvridna och fanatiska former av religiositet. Det är sant, att statskyrkan har en naturlig motvilja mot all oordnad religiositet och därför mot alla starka »väckelser». Det är även i och för sig en stor fördel, att hon har ett universitetsbildat prästerskap, alltså ett som fått dricka ur vetenskapens källor. Men den stora frågan kvarstår: räcker allt detta till, har det ens någon större betydelse för värvet att hämma religionens osunda utväxter och hålla framstegstanken levande därinom? Vi måste svara nej.

Det kan ju först och främst fastslås, att vi, trots de många sekler, varunder vi åtnjutit statskyrkans religionsvård, alls icke blivit förskonade från religiösa svärmeandar och känsloepidemier. Både de finare formerna av amerikansk vidskepelse, såsom Christian Science och de grövre folkliga, ha funnit tacksam jordmån hos oss. På tal om folkväckelser av tvivelaktig art må här erinras om hrr Storms och Monsens förkunnelse. Det stundom hörda påståendet att förhållandena varit ännu värre, om statskyrkan icke funnits, kan ej bevisas. Däremot kan en annan sak bevisas: dylika religiösa smittor kunna endast vinna så stor utbredning till följd därav, att marken beretts för dem genom — statskyrkan. Det är endast därför att folket lärt sig anse vissa mycket mänskliga böcker och utsagor som Guds ofelbara ord, därför att folket lärt sig tro på en rad läror, vilka stå i hopplös strid mot allt förnuft och all vetenskap, läror, ofta av ytterst upprörande och uppjagande art såsom djävuls- och helveteslärorerna — det är blott till följd därav, som den osunda religiositeten kan slå rot och trivas. Men vilken har spritt, inhamrat och heligförklarat dessa läror under århundraden om icke statskyrkan med sin religiösa tvångsundervisning och hela sin förkunnelse?

Vad sedan angår universitetsbildningens inflytande på dess prästerskap, så må man först märka, att dess inflytande förringas genom bristen på prästkandidater, vilken gör ett intellektuellt tillfredsställande urval omöjligt. Vål har denna brist på sistone minskats. Men ännu alltjämt ges ofta dispenser, varigenom undermåligt bildade framläppas till prästämbetet. Emellertid har den vetenskapliga prästbildningen onekligen haft en vacker frukt: den frisinnade, bibelkritiskt skolade teologien. Den insats, en del av våra teologer på detta område gjort, är det vackraste

bladet i statskyrkans nyare historia. Man bör emellertid icke inbilla sig, att vi skulle varit utan bibelkritik, om ej statskyrkan varit. Den saken hade den moderna religionsvetenskapen, oberoende av dess bärarens religiösa åsikter, skött om ändå, ja den hade gjort det långt bättre, om den ej hämmats av statskyrkans konfessionella skrankor. Hade vi en konfessionslös religionsundervisning, skulle ock vetenskapens resultat spridas på ett helt annat sätt bland de stora folklager, vilka nu hållas i okunnighet därom. Man må nämligen väl minnas, att även om en del teologer personligen äro relativt frisinna, så är det visst icke sagt, att de ha lust låta folket få del av sin övertygelse. Det anses farligt. Ett utmärkt exempel därpå ha vi fått i och med det nya katekesförslaget. Vi finna där en rad av statskyrkans mera upplysta män bjuda barnen, särskilt folkskolebarnen, en rad dogmer som flertalet universitetslärare i sin undervisning skulle blankt förkasta eller åtminstone till oigenkännelighet omtolka. Vi hänvisa i detta fall till den särskilda motion H. Hansson väckt i katekesfrågan.

Överhuvud synes den frisinna teologiens frisinne — frånsett några få män i föga framskjuten ställning, vilka modigt hålla fanan uppe — för närvarande vara starkt på återgång. Ett exempel: För någon tid sedan gavs på Dramatiska teatern i Stockholm ett skådespel av en stor engelsk diktare. I sitt företal röjer denne den djupaste beundran för Jesus' etik, vilken han finner vara just vad vår tid tarvar. Han frågar rent av: varför ej äntligen låta Jesu lära visa vad den förmår? — hittills har nämligen mänskligheten både i stat och kyrka tillämpat Barrabas.' I skådespelet framställde författaren de kristna martyrerne som tappra och ädelsinnade människor — men som människor alltså både intellektuellt och moraliskt ofullkomliga samt därför ibland smått löjliga varelser. Mot detta skådespel riktade landets främsta frireligiösa organ ett oförstående och trångsynt angrepp — och strax fick det medhåll av Sveriges liberalteologiske ärkebiskop. Så ter sig i praktiken statskyrkans gent emot de frireligiösa så överlägsna fördomsfrihet.

Dessutom må man väl minnas, att i fråga om politik, i fråga om blick för de stora folklagrens ekonomiska, sociala och rättsliga krav har ända från början de frisinna teologernas frisinne varit mycket blekt. I detta hänseende ha de nog alltid stått efter de frireligiösas flertal och i varje fall göra de det nu. Framför allt skönjes detta på statskyrkans och de frireligiösas olika ställning till kriget. Icke få av de senare ha röjt hänsynslöst fredsvänliga, ja antimilitaristiska åskådningar. Statskyrkans ojämförligt flesta präster ha däremot försvarat kriget och med särskild

förkärlek just de krigsvänligaste makterna. Taktiken har varit enkel: man har först förklarat försvarskriget kristligt, därpå har man förklarat, att den makt, man håller med, för ett försvarskrig, och detta även om den brutalt tillbakavisat varje förslag om medling och skiljedom. Även de fredsvänliga uttalanden, som från statskyrkligt håll gjorts, ha, med undantag för några modige enskilde, varit ängsliga och haltlösa.

Det stämmer väl med den ängslighet, som mer och mer kommit att utmärka vår frisinnade teologi, att den icke vågat avstå från statskyrko-
tvånget. Den var en tid fientlig mot alla tvångsceremonier och vän av opartisk religionsundervisning, men började redan för flera år sedan borttolka dessa ståndpunkter. Typiskt är, att den vid tiden för debatten om hädelseparagrafen i riksdagen 1906 närmast var böjd att taga denna paragraf i för-
svar. En av den frisinnade teologiens främste män, nuvarande domprosten Pffannenstill, förklarade, att paragrafen behövdes som skydd för de kristne, ty det var dessa, som uppburu hela den sedliga kulturen, ett värv som de, syntes den liberale professorn mena, ej längre hade lust att åtaga sig, om de ej finge straffa sina kritiker med hädelseparagrafer men själva fullt fritt småda dessas åsikter.

* * *

Överhuvud är just frågan om tvångsmakten den stora skiljelinjen mellan frisinne och icke frisinne, då det gäller statskyrkan. Det är därför tid att giva en översikt av det statskyrkotvång som vi alltjämt äga kvar.

Först och främst är ännu *jordfästningen* en kyrklig akt. Vare sig den döde under sin livstid önskat slippa de kyrkliga ceremonierna vid begravningen eller hans efterlevande önska det, så hjälper det icke. Andra kammaren uttalade sig år 1910 med 109 röster mot 86 för att borgerlig begravning hos oss som i Danmark må bliva tillåten, men första kammaren avslog naturligtvis. Vidare har ännu statskyrkan makt att vid flera viktiga och högtidliga tillfällen påtvinga icke-troende religiösa ceremonier, som för dessa måste bliva en lögn. Det är tack vare den, vi ännu hava *edgången*, den religiöst formade edgången kvar. Eden användes ju numera egentligen blott inom rättsväsendet (särskilt vittnesed och värjemålsed) samt av vissa ämbetsmän, framför allt domarena, varvid det är att märka, att flera ämbetsmän, som endast tillfälligtvis äro domare, dock måste gå eden. Det märkligaste med den religiösa eden är, att kyrkan i detta fall slagit vakt om en inrättning, som Jesus, vilken den

ju hyllar som sin stiftare, sin herre och mästare, ja, som Gud själv, absolut förbjudit. Detta är ej enda exemplet på, att statskyrkan har sin rot i något helt annat än religionen, och att den för att nå sitt egentliga syfte ej skyr direkt antireligiösa tvångsbud. På ett utmärkt sätt har eden kritiserats av den nuvarande ärkebiskopen i hans bok *Jesu bergspredikan och vår tid*. Han uppvisar däri, att för den sanne kristne är eden fullständigt onödig, för den samvetsgranne fritänkaren en förnedring, ett brott, för den lättsinnige en tom formel, varigenom Guds namn drages i smutsen, och vad de övriga (vilka äro de flesta) angår, visserligen nyttig för staten, men blottad på religiöst och sedligt värde. »Eden», säger han, »utgör ett brott mot både Guds höghet och samhället». Visserligen har hr Söderblom, följande den lust för kompromiss (med de maktägande), som synes nästan alla statskyrkomän medfödd, förklarat eden för närvarande ur samhällssynpunkt behöflig, men han påpekar ock, att samhället redan gjort sig av med en massa eder utan att lida men därav och hävdar, att edens försvinnande är ett tecken på kristendomens framträngande, ej på dess tillbakagång.

Vid 1909 års riksdag beslöts ock anmoda regeringen att överväga, i vilka fall edgång kan ersättas med en lika bindande försäkran och i vad mån formen för edgång bör ändras. Så vitt vi ha oss bekant, har dock ej regeringen åtgjort något åt saken. Den nu sittande regeringen har emellertid en särskild anledning att upptaga frågan — och därvid, vad på den ankommer, taga steget fullt ut och alldeles avskaffa edgång — då den själv nyligen blivit erinrad om tillvaron av en av de mest föråldrade ederna, statsrådseden. Denna innebär ju ej blott en kränkning av de icke-religiösa övertygelse, den innebär ock, att republikanskt sinnade personer måste svärja att med liv och blod försvara det konungliga väldet. Vi fälla ingen moralisk dom över dem som avlagt eden. Samhället självt bär skulden, om flertalet av dess medlemmar taga eden som en tom fras, och särskilt för statsmän anses det ju vara s. k. realpolitik att ej taga det så noga med löften. Men det är högst tvivelaktigt, om denna praxis verkligen är så politiskt nyttig — för folket i varje fall.

Ederna vid rättegång äro särskilt upprörande därför, att vägran att avlägga dem medför ej blott uteblivande av en förmån utan direkt straff — ett av våra många straff för brottet att äga samvete. Härtill kommer, att statskyrkan i detta sammanhang äger en särskild rätt till andlig påtryckning, även mot oliktankande, i det att en person av domstolen kan hänvisas till sin själasörjare för undervisning om edens vikt, innan han

avlägger den. För finkänsliga präster torde ett dylikt uppdrag vara föga tilltalande, och den särskilda förmaning att tala sanning inför rätta, som vissa personer må anses tarva, kan uppdragas åt andra ämbetsmän, närmast domarena själva.

I fråga om domstolarne gäller dessutom *gudstjänsttvång*. Vid häradsrätter, rådhusrätter och hovrätter hållas årligen predikningar. Det är påfallande, att just våra domare, vilkas ofelbara opartiskhet brukar så ivrigt framhävas, ja, t. o. m. inskräpas med strafflagshot, anses behöva en särskild moralisk påtryckning. Ehuru vi för vår del ej äro övertygade om alla domares ofelbara rättrådighet, anse vi det dock väl hårt, att de skola särskilt hotas med andliga straff. Vi finna ökad världslig kontroll vara tillräcklig. Även vid riksdagens öppnande skall ju gudstjänst ägarum, vilket ur borgerlig synpunkt är oegentligt, ehuru det ur statskyrkosynpunkt må vara förklarligt med hänsyn till den roll riksdagen såsom statsmyndighet spelar för statskyrkan. Inom krigsmakten förekommer dels det dagliga korum — en mycket ändamålsenlig inrättning ifall den avser att borttaga respekten för religionen — och tvångskommenderingen till gudstjänst, vilken kraftigt verkar i samma riktning. Dessutom förekomma tvångsgudstjänster vid de allmänna läroverken. I Stockholm har dock sedan rätt länge detta påbud icke tillämpats. I övriga läroverk är tillämpningen mycket olika, lärjungarne kunna tillhållas besöka gudstjänsten i kyrkan eller särskilda skolgudstjänster, den tvungna gudstjänsten kan inträffa mer eller mindre ofta, men tvånget kvarstår i alla händelser. Nu ha emellertid en rad lärare från Göteborg begärt dess avskaffande. Frågan har utsänts på remiss till läroverksstyrelser och kollegier. Dess slutliga öde hos regeringen bör ej kunna vara tvivelaktigt.

Likaså kvarstå fortfarande morgonbönerna vid läroverken och folkskolorna.

Överhuvud är det särskilt statsmyndigheterna och läroanstalterna som äro utsatta för religionstväng. Då konungen såsom statschef är kyrkans »högste biskop» (*summus episcopus*), är hela regeringen och särskilt ecklesiastikministern en kyrklig myndighet. Han har ju, varom vi nyss erinrats, att utfärda bönedagsplakatet och därvid, hur känd fritänkare han än må vara, sätta sitt namn under fromt religiösa förmaningar. Även om man, som senast tycks ha skett, förtunnar plakatets religiösa innehåll så mycket som möjligt, så vinner man ej annat än att det hela gör ett generat uttryck — göra bönedagsplakatet till ett sant uttryck för en fritänkares känslor förmår dock varken den drivnaste politiker eller den smidigaste nyteolog.

Alla statsråd skola ju dessutom enligt regeringsformen § 4 vara *av den rena evangeliska läran*. Låt vara att stadgandet endast anses innebära, att statsråden skola officiellt tillhöra statskyrkan, så har det likväl nyligen visats medföra, att en person för att bliva statsråd måst utan inre övertygelse anmäla sitt återinträde i statskyrkan.

Av den rena evangeliska läran skola vidare alla lärare i kristendom och teologisk vetenskap, från universitetet och ner till folkskolan, enligt regeringsformens § 28 vara. Man trodde länge att även denna paragraf skulle tillämpas på samma sätt som i fråga om § 4 är fallet. Men fallet Segerstedt visade, att detta var ett misstag. I detta fall vart en erkänt kompetent sökande icke utnämnd till en professur i Lund, ehuru vi hade en vänsterregering och även högermän tillstyrkte hans utnämning. För att undvika skandal instiftade man i en hast för hans räkning en religionshistorisk professur vid Stockholms Högskola och förmådde honom även att frivilligt draga sig tillbaka från statsprofessuren. För att få kompetent man i hans ställe måste man gå till utlandet och tillsätta denne främling på ett sätt, vars av justitiekanslern framhävda tvivelaktiga grundlagsenlighet står i en märklig kontrast till den pedantiska tolkning av grundlagsbudet, som i fråga om hr Segerstedt påkrävdes — men så stod också den faktiskt utnämnde väl hos statskyrkan. Detta fall är särskilt märkligt därför, att det ej gällde någon i egentlig mening teologisk utan en religionshistorisk professur. De religionshistoriska professorerna vid båda våra universitet ha nämligen förlagts till teologiska fakulteten — även de icke-kristna religionerna skola skildras och dömas ur konfessionellt kristlig synpunkt.

Dessutom äro flertalet av de teologie professorerna till följd av sina *prebendepastorat* tvungna att prästvigas sig och därigenom särskilt bundna vid statskyrkan. Prebenden hava även vissa lektorer, dock numera endast ett par. Vad folkskolläraryn angår, så äro de utsatta för ett extra samvetstvång. Ännu i gällande folkskolestadga står det nämligen föreskrivet (§ 18) att folkskollärare skall vara kända för gudsfruktan. För inträde vid seminarium fordras medlemskap i svenska kyrkan.

I nära samband med dessa stadganden står, att *undervisningen i kristendom* vid alla statens läroanstalter skall vara *bekännelsebunden*, bunden vid svenska kyrkans officiellt gällande lära, eller med andra ord 1600-talets dogmatik. Detta är väl det värsta samvetstvång som statskyrkan utövar. Det måste vara något för barnuppfostran djupt fördärligt, att barn till fritänkare få lära sig i skolan såsom absolut sanning det, deras föräldrar i enlighet med sina samveten måste karaktärisera som osant.

Både barnens och föräldrarnes rätt kränkes därigenom. Endast barn av föräldrar, vilka äro medlemmar av främmande (judiskt eller kristet) religionssamfund, kunna fritagas från den statskyrkliga religionsundervisningen (likaså i vissa fall, då en av föräldrarne tillhör dylikt samfund). Dock skola även dessa barn erhålla tillbörlig religionsundervisning, vilket övervakas av skolmyndigheterna.

I allmänhet kan man säga, att ju högre upp på den lärda banan man kommer, dess mindre bekännelsebunden är undervisningen. På lägsta stadiet, folkskolan, härskar ju ännu katekespinan åtminstone i lillkatekesens form. Vad som hotar en kättersk folkskollärare, fick för ej länge sedan hr Näsman i Säbrå, Ångermanland, erfarå. Han varnades av skolråd och domkapitlet, men frikändes slutligen i regeringsrätten; dock är alltid en dylik process mycket pinsam, mödosam och kostsam. Vad som lades den tilltalade till last, var bl. a. att han skulle betvivlat Noaks arks ändamålsenlighet. En verklig hjälp mot dessa missförhållanden kan endast ernås, när vi erhålla en objektiv religionsundervisning i stället för den bekännelsebundna. Full objektivitet är naturligtvis omöjlig att uppnå, men vad som tarvas är blott att kraven på objektivitet bliva de samma inom religionsundervisningen som inom andra ämnen.

Anmärkas bör, att vid skolorna måste användas en *särskild bibelöversättning*, kyrkobibeln, vid vars utförande det är erkänt, att även andra krav än de vetenskapliga (d. v. s. de stränga sanningskraven) få göra sig gällande.

Kyrkans myndighet över skolan är fortfarande stor. Vid Uppsala och Lunds universitet kvarstår det *biskopliga prokansläriatet*, vars viktigaste innebörd numera torde ligga i prokanslärs rätt att, då kanslär ej tjänstgör, yttra sig om befordringar. På detta sätt fick den nuvarande ärkebiskopens företrädare tillfälle att in i det sista söka hindra Bengt Lidforss från att bliva professor. Likaså kvarstår *biskoparnes eforat* över läroverken. De skola särskilt hålla tillsyn över kristendomsundervisningen och göra de anmärkningar de finna nödiga till läroverksöverstyrelsen. Dessutom finnes det en nämnd, som skall yttra sig om *läroböcker i kristendom* för läroverken, vilken består av en biskop, två teologie professorer, en lektor och en (läroverks- eller seminarie)adjunkt, en folk- eller kommunal mellanskollärare, samtliga i kristendom, och en kyrkoherde. Läroböcker i detta ämne få alltså ej väljas på samma sätt som i andra.

Vid folkskoleseminarierna ha konsistorierna rätt att dels direkt (genom sin ordförande), dels indirekt genom tillsatta inspektorer utöva den lokala uppsikten. Vidare avgiva de förord vid läraretillsättningar. *Dom-*

kapitlen äro vidare underinstanser under folkskoleöverstyrelsen för folkskolorna i stiftet. Dessa borde ofördröjligen ersättas med civila länsstyrelser. Särskilt viktigt är, att folkskolorna själva stå under kyrkostämmans lydno, alltså ej under den borgerliga kommunalstämmans. Blott i städerna kan på förslag av stadsfullmäktige eller kyrkostämman skolmyndigheten uppdragas åt en styrelse, varav stadsfullmäktige tillsätter ena och kyrkostämman (eller kyrkostämmorna) andra hälften. I Stockholm tillsätta stadsfullmäktige alla medlemmar utom en, som tillsättes av konsistoriet. Dessutom finnas där särskilda skolråd i församlingarne, som bl. a. hava att utfärda tjänstgöringsbetyg. I Uppsala står skolväsendet under en särskild styrelse, bestående av några valde medlemmar och en rad självskrivne höge herrar, däribland ärkebiskopen och domprosten. Skolrådet väljes å kyrkostämma, det kan vara och är på landsbygden i regeln identiskt med kyrkorådet, och prästen är däri självskriven ordförande.

Vad denna kyrkliga makt över skolan innebär, har folkskolläraren (numera riksdagsmannen) Sjölander i ärkestiftet fått erfara, då han varnades både av skolråd och domkapitel, efter vad det synes i grunden därför, att han ansågs ha drivit socialistisk agitation. Han frikändes av regeringsrätten, men först efter att ha utstått mycken pina och annan olägenhet.

Förslag om upphävandet av *prästens självskrivnenhet som skolrådsordförande* ha upprepade gånger antagits av andra kammaren. Nu föreligger ock ett förslag av folkskoleöverstyrelsen att självskrivnenheten icke skall gälla, när antingen pastor eller skolrådet så önskar. Enligt vår mening bör man emellertid införa en för alla fall lika gällande ordning, och helst bör ordföranden vara en man med ämbetsmyndighet. Som en sådan kunde kanske den överlärare eller inspektör, som nu kan tillsättas i de skoldistrikt, vilka så önska, vara lämplig. Av en sådan kunde ämbetsmannans ansvar utkrävas, om skolväsendet vansköttes. I förbigående sagt har prästens ämbetsmannans ansvar visat sig vara nästan omöjligt att få utkrävt ens vid uppenbara övergrepp.

Lika viktigt är, att skolärendena överflyttas till kommunalstämman. För närvarande är ju den, som lämnar svenska kyrkan, rättslös i fråga om skolväsendet. Riksdagen antog dock år 1909 en skrivelse, vari krävdes, att sådana ej uteslötes från behandlingen av sådana frågor, som ej ansågos böra enbart av svenska kyrkans medlemmar handläggas. Ej ens i första kammaren vågade någon att på denna skrivelse yrka rent avslag.

I samma skrivelse påyrkades ock ändringar av ett annat gammalt

missförhållande. För närvarande är det förbjudet att *utträda ur svenska kyrkan* utan att samtidigt förklara sig »ärna» ingå i ett annat kristet trossamfund. Man måste väl ej ingå i samfundet, men ljuga att man ämnar, det måste man. Likaså måste man, även om man utträtt ur kyrkan, alltjämt *betala skatt* till henne. Visserligen ha de frireligiösa genom en lag av 1908 befriats från hälften av den skatt till kyrkan, som utgår av kapital och arbete. Men detta gäller blott de dissenters, som verkligen utträtt ur kyrkan, vilka äro jämförelsevis få (år 1907 blott 16,931 av inalles omkring 81,000, vartill sedan kommer Svenska Missionsförbundet, som alltjämt kvarstår i kyrkan). Givetvis böra alla, som önska utträda ur kyrkan, oberoende av skäl, befrias från all skatt till kyrka och prästerskap, fränsett den skatt, som kan anses gälla deras verksamhet som borgerliga ämbetsmän (sockenskrivare), så länge denna fortvarar.

För närvarande få de kyrkoförsamlingar, som genom skattelättnaden för dissenters förlora mer än 50 kr. i inkomst till kyrkan, ersättning av statsmedel för det mistade beloppet; även detta är ju i sista hand ett de skattedragandes subsidium till kyrkan, låt vara att summan ännu är obetydlig.

Hur strängt oliktankandes uteslutning från allt, som anses hava med kyrkan att göra alltjämt tillämpas, framgår av att nyligen en baptist i Kårsta församling, Stockholms län, av pastor vägrades tillträde till *barnavårdsnämnden*. Prästen är nämligen *självskriven ordförande* även i denna liksom han har rätt att bevista kommunalnämndens sammanträden, mest väl för fattigvårdsärendenas skull. Onekligen har också mången präst ärligt fört de fattigas talan mot de rika, likasom mången energiskt och plikttroget kämpat för skolans krav mot husböndernas själviskhet och folkets håglöshet. Men i den mån folket blir herre i eget hus och får intresse för sitt eget hus, blir prästens uppgift mindre viktig i detta fall, medan hans makt att skada kvarstår; även i barnavårdsnämndens arbete gives möjlighet att förfölja oliktankande.

Den *disciplinära myndighet* prästerna haft *över församlingsmedlemmarne* i gemen är ej heller alldeles försvunnen. Visserligen vågar man nu ej efter orden tillämpa 1686 års kyrkolag, vilken fått intyget att snarare vara en lagruin än en lag. Dess första paragrafs bud, att »uti vårt konungarike skola alla bekänna sig endast och allenast till den kristliga lära och tro som är — — — — författad uti de tre huvudsymbolis: Apostolico, Nicæano och Athanasiano — — — — samt uti hela så kallade Libro Concordiæ förklarad», står nu blott som en kuriositet. Ej heller torde mången skrämmas av § 5 i kap. II, vilken stadgar att

»alla skola omflita sig att komma så tidigt tillstädes och så enhälligt infinna sig i kyrkan, att de sin syndabekännelse allmänligen göra kunna». Man hör ej heller numera talas om kyrkans lilla och stora bann, vars kyrkligt brutala straffdomar (»skiljande honom ifrån den heliga kristna kyrkans gemenskap och bindande honom i hans synd») formellt ännu kvarstå i kap. X §§ 2—3. Men man kan visst icke alltid vara säker på att en kyrkolagparagraf för alltid är lagd åsido, därför att den ej på länge tillämpats. I en reaktionstid kan den dyka upp, och i avlägsna landsorter kan man nog söka plocka fram den när som helst. Helt nyligen meddelades t. ex. från Ängermanland att en liten fastighetsägare av prästerskapet ålagts 5 kr. i plikt för att han försummat husförhör eller, som det numera heter, förskrivning. Ännu hava vi dessutom en kyrkotuktsparagraf i full kraft: I förordningen om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd av 1843 stadgas i § 22 (ändrad 1905) att kyrkorådet har att upptaga frågor om oordning och oskick vid och försummelse av gudstjänsten, om uteblivande från läsförhör, om oenighet i äktenskap, om olydnad mot föräldrar samt att vaka däröver, att spridande av vilseförande läror må, såvitt möjligt är, förekommas samt kyrklig tve-dräkt och söndring förhindras. För detta ändamål kan kyrkorådet kalla inför sig personer vid vite först av 1 sedan upptill 15 kr. och vid fortsatt tredska från den inkallade anlita konungens befallningshavande om handräckning.

Dessutom må det icke glömmas, att vi ännu hava *hädelseparagrafen* m. m. kvar. I sitt kap. 7, §§ 1—2 stadgar strafflagen fängelse (upp till respektive 1 år eller sex månader) eller böter för den, som genom hädelse av Gud, lastande och hädande av Guds ord och sakramenten åstadkommer allmän förargelse samt för den, som gör gäckeri av gudstjänsten, så att allmän förargelse åstadkommes. Tryckfrihetsförordningen stadgar straff för samma handlingar och vill dessutom straffa »förnekelsen av en Gud och ett liv efter detta eller av den rena evangeliska läran» med böter eller fängelse i högst ett år. Att dessa paragrafer alltjämt äro i levande kraft, därom bliva vi sällan erinrade.

* * *

Sådan tvångsmakt äger alltså statskyrkan fortfarande i vårt land. En dylik tvångsmakt är under alla omständigheter förkastlig och ej ens psykologiskt förklarlig, om ej den som får utöva densamma är oumbärlig. Är då statskyrkan oumbärlig? Att ej statskyrkoformen är nödvändig för

religionens vård och främjande ha vi sett. Men månne statskyrkan är oumbärlig som borgerlig institution? Prästerna äro som sagt även sockenskrivare. Äro de oumbärliga som sådana? Ingen lär påstå det. Prästerna hava sällan fått någon grundligare utbildning i bokföring. Faktiskt träffar man, vid sidan av drivna expeditionskarlar, ej sällan präster, som eljest kunna vara förträffliga män, men äro alldeles omöjliga i expeditionen. Närmast till hands låge det, att denna deras uppgift överflyttades på landsstatens tjänstemän. Man kunde tänka på fjärdingsmännen, vilkas kvalifikationer visserligen i så fall finge höjas, något som för övrigt även ur andra synpunkter påyrkats. Det är emellertid ej nödvändigt att ordna saken på samma sätt överallt. I vissa större församlingar kräver sockenbokföring och dithörande uppgifter helt sin man, vadan sysslan bör anförtras åt en särskild utsedd person, jämförlig med rotemannen i städerna. I mindre socknar kan sysslan bliva en biförtjänst för någon vid sidan av hans egentliga yrke, såsom fallet nu är med poststationsföreståndare-tjänsterna. Slutligen må man erinra sig, att en hel del borgerliga kommunalmän utföra mycken bokföring på ett tillfredsställande sätt utan vare sin högre boklig eller facklig bokförarbildning.

Den största svårigheten vid kyrkans skiljande från staten ligger dock i den ekonomiska frågan, närmare bestämt frågan om kyrkans egendom. Emellertid är det känt, att svenska kyrkan som sådan ej kan hava någon egendom. Man gjorde för en del år sedan ett försök att få den nystiftade kyrkofonden förklarad för svenska kyrkans egendom, men det lyckades icke. I stället beslöts det (1910) att fonden skall användas »för kyrkliga ändamål». Men vad är kyrkliga ändamål? Kyrkan har ju för närvarande många fler uppgifter än de rent religiösa, och om hon vid en boskillnad lösgöres från dessa, kan hon ej göra anspråk på hela fonden. Vid upphävandet av statskyrkan i Wales måste ock denna kyrka avstå en stor del av den egendom hon fått på en tid, då hon även skötte skolor, fattigvård m. m. vid sidan av religionsförkunnelsen.

I nämnda kyrkofond ha uppgått en del tillgångar, som förut skyddades av prästerskapets privilegier, såsom tiondet och lönehemman med undantag för boställshemman. Vilka boställshemmanen tillhöra, är en mycket dunkel fråga, som sedan flera år ligger under utredning. Så mycket vet man, att en del upplåtits av staten — dem bör staten vid en skilsmässa hava full rätt att återtaga; en del ha anskaffats av församlingarne — dem böra dessa (d. v. s. de borgerliga församlingarna, ty blott i dem äro nu, liksom förr i de kyrkliga, *alla* med) ha rätt att återfå; en del ha slutligen skänkts av enskilda till respektive församlings-

kyrka — till dem har kyrkan mest rätt, men enligt vår mening har ingen enskild korporation obegränsad rätt till landets jord. I vart fall är vid en boskillnad statens rättsliga ställning så stark, att kyrkan bör kunna förmås till en skälig uppgörelse. Den bör gå ut på att staten behåller äganderätten till jorden och även till kyrkobyggnaderna, vilka ju ofta äro nationella minnesmärken av högsta värde; kyrkan får dock dessa byggnader sig upplåtna, får förfoga över den tomtmark, som den tarvar till andra byggnader, och garanteras dessutom vissa fasta räntekomster av sina gamla jordar och övriga ägodelar.

Ett principbeslut om kyrkans skiljande från staten fattade andra kammaren redan 1909 med 127 röster mot 92. Den begärde nämligen då en allsidig utredning »om och på vad sätt det nuvarande sambandet mellan stat och kyrka lämpligen kunde bliva upplöst». Bland talarne för beslutet märktes biskop von Schéele, och det upplystes i debatten att även andra framskjutna präster röjt liknande åsikter. Det kan nu vara tid att återupprepa det beslutet i bestämdare form. Men då en sådan utredning kan taga sin tid, bör regeringen uppmanas att utan väntan därpå gripa sig an med avskaffandet av statskyrkotvånget i alla dess ovan angivna former. Den bör ofördröjligen upphäva alla stadganden, som på administrativ väg kunna upphävas, och där lagändring kräves, snarast möjligt framlägga förslag om sådan inför riksdagen.

På dessa grunder yrka vi,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning på vad sätt det nuvarande sambandet mellan stat och kyrka må upplösas samt om omedelbara åtgärder i syfte, att allt avstats kyrkan utövat tvång på oliktankande måtte fullständigt upphävas.

Stockholm den 5 febr. 1918.

Sten Berghund.

H. Hansson,
i Mora.

C. O. Johansson.

Ivar Vennerström.

Alfr. Werner.

O. W. Lövgren.

K. J. Karlsson.

Christian Ericson.